

رېځاي عېراق تا ئهفغانستان؛ وانهى رووخانى سوپاگان!

18-08-2021

نووسه رهگان

ناوهندى ليكوئينه وهى رووداو

كورتته : له يهك لاهه، ئهفغانستانى 2021 له عېراقى 2014 دهچيت كه تييدا، چه كدارانى داعش توانيبيويان جوگرافيايهكى پان و بهرين له بندهستى هزاران له شكري پرچهك و تفاقى عېراق دهرينن. دارمانى خيراى دهولت له ئهفغانستان و نهمانى تواناي سوپا بو شهري تاليبانيش ديمهنيكى هاوشيويه كهوتنى موسل بوو له عېراق. ئهمرىكا كه دهلي ميلاران دولارمان له بنياتناني سوپاي ئهفغانستاندا خهرج كردووه، وايدەزاني

بەرايى

لەيەك لاو، ئەفغانىستانى 2021 لە عىراقى 2014 دەچىت كە تىپدا، چەكدارانى داعش تۈنۈپۈيۈپان جۇگرافىيەكى پان و بەرىن لە بىندەستى ھەزاران لەشكرى پىچەك و تفاقى عىراق دەرىنن. دارمانى خىراي دەولەت لە ئەفغانىستان و نەمانى تۈنۈپ سۈپا بۇ شەرى تالىبانىش دىمەنىكى ھاوشىۋەي كەوتنى موسىل بوو لە عىراق. ئەمىرىكا كە دەللى مىلياران دۆلارمان لە بىناتاننى سۈپا ئەفغانىستاندا خەرج كىردو، وايدەزنى، 90 رۇڭى پىدەچى ھەتا تالىبان بگاتە كابول، بەلام، ئەو تەنیا چەند رۇڭىكى كەمى خايندا! نۇرى مالكى سەرۋكۈزىرانى ئەوساى عىراق، كاتى خۇي گۈتۈۋى ئەوۋى داعش لە موسىل كىردى نەك بىردنەۋەي شەرى، بەلكو پىلانگىرپىيەكى نىۋدەۋلەتتى بوو. ئەشەرف غەنىش گۈتۈۋەتتى بۇ رىگرتن لە خۇيپىزى، ۋلاتەكەي جىھىشتوۋە. گۈتەي بەرپىرسەكان ھەرچۇنىڭ بىت، لە ئەنجامدا داعش ئەو كاتە شەپكەي بىردەۋە و، ئىستاش تالىبان سەركەوت. پىرسىار ئەۋەپە كە بۇچى سۈپا راھىنرا، پىچەك و پۇشتەي عىراق و ئەفغانىستان نەپانتۈنى بەرگەي شەرى بگرن؟ لە راستىدا چىرۈكى كەوتنى موسىل و كەوتنى تالىبان شىتىكىمان پىدەلەت، ئەۋىش ئەۋە كە لىزە لە رۇڭھەلەت نىۋەپاست، تەنیا پارە، راھىنان و چەكەمەنى، بەس نىن بۇ ئەۋەي شەپكەي بىتەۋە!

قۇناخى دوۋەمى تالىبان

قۇناخى دوۋەمى دەسەلەتلى تالىبان، بەرلە گىشت لايەك بۇ ئىران پىرە لە پىرسىار كە نىزىكەي 1000 كم سنوۋرى ھاۋبەشى لەگەلەن ھەپە. كىشەنەۋەي ئەمىرىكا و گەپانەۋەي تالىبان بە دىۋىكدا گەپانەۋەپە بۇ جۇڭىك ھاۋسەنگى ھىز لە رۇڭھەلەت نىۋەپاست! ئەمە بەشۋەپەكى راستەۋانە كارىگەرى لە سەر دۇخى ئاسىي ناۋەپاستىش دادەنن و، ئەۋەي بە ۋلاتىكى ۋەك عىراقىشەۋە گىرپى دەدات، زىاتىر بابەتتى مان و نەمانى ئەمىرىكەي. گەللىك لە ئىستەۋە خەمىيە كە بزانن ئايا ئەۋەي لە كابول روویدا، لە عىراقىش دوۋبارە دەپتەۋە يان نا؟ لايەك خەمى ئەۋەپەنە كە نەكا، بەشۋىك لە گروۋپە چەكدارىيەكانى شىعە بە تەما بن دۋاى ئەمىرىكا دەست بەسەر ھەموو ۋلاتدا بگرن و، بەشۋىكىش ترسى ئەۋەپان لىنىشتوۋە كە نەكا داعش دوۋبارە راست بىتەۋە.

لەماۋەي كورتخايندا، جارى گروۋپە چەكدارىيەكانى شىعە لە نىۋخۇپاندا يەك نىن، ھەتا بتۈن ھاۋشۋەي تالىبان بە تۈكمەيى، دەست بەسەر عىراقدا بگرن. ئەمە بىچكە لەۋەي كە رەنگە ھاۋسەنگى ھىز لە ناۋچەكە بۇ ئەۋە دەست نەدات.

خالىكى ھاۋبەشى نىگەرەننى بۇ كورد و شىعەكانىش ئەگەرى دەرگەۋتەۋەي گروۋپىكى رادىكالى سۈننەپە. ئىنجا ئەمە داعش بىت يان ھەر رىكخراۋىكى دىكە. ھەرچەند بەشۋىك لە سەركىدە سىياسى- سەربازىيە شىعەپەكان پىچەۋانەكەي بلىن، بەلام زۇڭىك لە فەرماندە سەربازىيەكانى عىراق و ھەرىمى كوردستانىش پىپانۋاپە كە ھىشتا بۇ بەرنگارپوۋنەۋەي داعش يان ھەر رىكخراۋىكى تۈندەۋەي دىكە، لانىكەم پىۋىستى بەپالپىشتى ھەۋالگىرى و ھىزى ئاسمانى ئەمىرىكا و ھاۋپەيمانان ھەپە.

گەپانەۋەي خىراي تالىبان لە ئەفغانىستان بەشۋىك لە ھىزە شىعەپەكان نىگەرەن دەكات چۈنكە، لەۋانەپە ۋرە و دەرەفەتتى كارى گروۋپە رادىكالى سۈننەپەكان لە عىراق زىاتىر بىت، ئەمەش بەسۋىننىكى تايبەت بە خۇي ھەپە چۈنكە، جىلى دوۋەمى داعش خەرىكە بە خىشكەپى لە كەمپەكانى ژىردەسەلەتتى ھىزە شەپكەرەكانى دۇى داعش لە عىراق و سوۋرىا پىدەگات. ھەرۋەھا ناسەقامگىرىيە ئەمىنى و سىياسى لە ناۋچە سۈننەپەكانى عىراق ھىشتا بەردەۋامە و ھەۋلەكانى كۆمەتەش بۇ گەپانەۋەي ئاۋارەكان بە كىردەۋە روۋپەروۋى ئاستەنگى گروۋپە چەكدارىيەكان دەپتەۋە. بەشۋىكى دىارى نفوسى سۈننەش لە عىراق لە ئاۋارەپى و دۇخىكى ناھەمواردەپە و ئەگەر ئەمە چارەسەرەنەبىت، ھەۋزىكى مەۋىي بەھىز بۇ شەپۋىلىكى دىكەي ناپەزايى سۈننى دروستدەكات.

ۋانەكانى موسىل و كابول

ئەۋ باسەي كە دۋاى دوۋەمىن رۇيشتى ئەمىرىكا لە عىراق، جارىكى دىكە داعش يان ھەر رىكخراۋىكى دىكە بتۈننى نەزمى ئالۋز و سىستى دەۋلەت لە عىراق بىشۋىننى، مۇزىكى گىرنگە، بەلام با لىزە، بگەپىنەۋە سەر ۋانەكانى چىرۈكى كەوتنى سۈپاكان:

يەكەم: ناتۈنى بە پارە سۈپاپەكى قايم بۇ ھىچ دەۋلەتلىك دروستبەكى، ئەگەر خواستى بىناتاننى سۈپا لە خۇدى كۆمەلگەۋە نەپىت. بەگۈپىرە ھەندىك لە سەرچاۋەكان ئەمىرىكا لە دۋاى 2003 نىزىكەي 26 مىليار [1] دۆلارى خەرجى راھىنان، بىناتانەۋەي سۈپا و ئاسايشى عىراق كىرد بەلام، لەگەل ھاتنى داعش لە 2014 بەشى ھەر زۇرى بە ھەۋادا چۈۋ. لە 20 سالى رابردوددا 83 مىليارىشى لە بىناتانەۋەي سۈپا ئەفغانىستان خەرج كىرد كە بەرگەي چەند رۇڭىكى گەپانەۋەي تالىبانى نەگرت. [2]

بنیاتانی سوپا و دهولت ريك گريدراوی يه كن، له خوتوخوړایي نښه كه نهو كومه لگایانه ی نه یانتوانیوه هیژنکی سوپایي توكمه و یه كانگړیان هه بن، نه شیان توانیوه دهولت یان دامه زراوه یه کی به پړوه بردنی به هیژیش بنیات بنن.

بو هه ریمی کوردستانیش نه وه راستییه کی حاشاهه لنگره كه پړوژه ی ریفورم و چاكسازي له وهزاره تی پېشمه رگه و پالېشتی هاوپه یمانان و چهك و تفاقه كانیش، به تهنیا ناتوانن بناخه ی سوپایه کی به هیژ بو كورد دابنن نه گهر ئیراده یه کی سیاسي راسته قینه لای سهر كرده كانی كورد بو نهو كاره نه بیټ. كهوتنی شاره كانی نه افغانستان و ته سلیم بوونی سوپاكان وهك پوولی دویمه، زهنگیكي ناگادار كرده وه په بو هه ریه كه یه کی سوپایي فره سهر و فره فرمانده!

دووه م: نه وه ی پشټ به خو ی نه به ستی دواچار هه ر توووشی گرفت ده بن. هاوپه یمانیه كان به شېکی گرنکی دنیای سیاست و په یوه نډی نږوده ولتاتان، به لام نه وانه ده گورن و هه میشه یی نین. بو په هه ركه س ناچاره فریای خو ی بكه ویت. ئیستا كه باس له نه گهری كشانه وه ی نه مریکا هه یه، دیدگای باو خه ريكه وای لیډیت كه پښوېسته عیراق په نا بو ئیران و تورکیا ببات تا له زیانه كانی ململانیكان له نیو ولتاهه کی كه مېكاته وه! راستییه كه ی نه وه ریگایه كه به لام چاره سهره راستییه كه نښه. عیراقیش و هه ریمی كوردستان، به رله هه ر هاوپه یمانیه ك، پښوېستان به په كخستنه وه ی دوخی ناوخویان هه یه.

سییه م: زیاتر له دووسه د سال پېش ئیستا ژومینی گوتبووی كه "چه كه كان له خو یانه وه جهنگ نابهنه وه." و نه م قسه یه ش له نموونه ی كهوتنی موسل و كابل دا راست دهرچوو.

چواره م: كاتی خو ی زیگنیو برنيسکی گوتبووی كه ئیدی كیشه ی گه وړه ی نه مریکا نه وه په كه چو ن رووبه پرووی دوژمنك بیته وه كه خو ی لاوازه، به لام پالنه ی به هیژی هه یه. ئیستا ئیدی نه مه نهك تهنیا كیشه ی نه مریکا به كوو كیشه ی هه موو دنیایه. كیشه ی عیراق و هه ریمی كوردستانیش. نه زموونی شه په كانی نه م سالانه ی دواپی له روژه لاتی نیوه راست دهریانشتووه كه فاكته ر بیروباوه پ له جهنگه كاندا بابه خيكي ئیكجار زوری هه یه. گرنك راستی و دروستی باوه پكان نښه به كوو گرنك نه وه په كه سانك هه ن، بو باوه پك شه رده كهن و نه گهر توش ئامانجیكي به هیژت نه بن، ناتوانی تهنیا به پشټبه ستن به هاوپه یمان و چه كه كانت و تهنانت تهنیا به هیژ رووبه پروویان ببیته وه!

پنجه م: عیراق و نه افغانستان له ماوه ی 40 سالی رابردوودا، به ردووام له نیو شه ری گه وړه و بچووكدا بوون و شه ر وهك به شېك له ژیانی كومه لگه ی لیها تېوو. بو په نه سته مه كهوتنی سوپاكان له موسل و كابل به ترسنوکی و نه بوونی ئازایه تی شه ر روونېكریته وه. به لام میژوو پرن له نموونه ی نهو شكستانه ی كه به هو ی شه ری بن ئامانج و جهنگاوه ری بن وړه وه توماركراون. ئامانج و وړه، دوو كوله كه ی گرنکی ئاماده یی فكری و دهروونی جهنگن. چو ن كیگان گوتوویه تی شه ر بو سهر بازه كان رووداویكي راسته قینه یه كه به ژیانی خو یان هه ستی پیده كهن به لام، له وانه یه بو فرمانده كان و رابه ركه كان بابته یكي نه وه نده هه ستنېكراو نه بیټ. جا كاتی به یی نیوان نهو دوانه (سهر باز و فرمانده) گه وړه تر ده بیټ، ئیدی سوپا شه ری پناكریت. نه مه له نه افغانستانی 2021 و له یه كه مین په لاماره كانی داعش بو هه ریمی و كوردستان و عیراقیشدا روویدا. زیاتر له 2000 سالیسه سون ترو گوتوویه تی، مه رجیكي بردنه وه ی جهنگ نه وه په كه خه لك و سهر كرده كان له یه ك ریگا و ئامانجدا بن!

[1] -

<https://www.cnbc.com/2018/02/12/88-point-2-billion-us-dollar-price-tag-for-rebuilding-iraq-after-islamic-state-war.html#:~:text=The%20U.S.%20alone%20spent%20%2460,of%20a%20Qaida%20in%20Iraq>

[2] - [/https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions](https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions)